

ZLATKO ČEPO

Društveno-ekonomski preduvjeti oktobarske revolucije

1. Ubrzani ekonomski razvoj Rusije

Carska je Rusija relativno kasno krenula putem kapitalističkog razvoja. Kmetstvo je ukinuto istom 1861. ukazom cara Aleksandra II, poslije nazvanog Oslobodilac, čiji monumentalni spomenik i danas ukrašava Lenjingrad. Tom je odlukom oko 22,5 milijuna kmetova širom Rusije, s najmanje četiri puta toliko članova porodica, formalno oslobođeno svoga vjekovnog potčinjenog položaja.¹

Ta mjera, koja je poslije proglašena velikim ustupkom vladajuće klase, bila je zapravo rezultat ozbiljnih seljačkih pobuna i predstavljala je samo polovično rješenje, jer seljaci nisu dobili ni zemlju, ni oruđe za rad, ni stoku, već samo pravo da otkupe dio u osnovi najlošije zemlje. Feudalci su i dalje zadržali gotovo tri četvrtine obradivog zemljišta. Od tzv. nadjeljne zemlje, koja je i prije bila davana seljacima na obradu, feudalci su prethodno uzeli barem jednu petinu. Cijena utvrđena za otkup zemljišta bila je dva do tri puta veća od tržišne cijene. Ukupno su seljaci bili dužni isplatiti feudalcima oko 1,5 milijardu zlatnih rubalja. Obveze seljaka prema feudalcima naplaćivale su se automatski. Zbog neisplaćenih dugova seljacima se mogla oduzeti zemlja, oruđe za rad i ostali imetak. Zabilježeno je da su u pojedinim dijelovima Rusije feudalci mogli i dalje fizički kažnjavati seljake, sve do 1917. Rezultati tako provedene reforme bili su: potkraj XIX stoljeća 10,5 milijuna siromašnih seljačkih porodica posjedovalo je 75 milijuna vrsta zemlje, dok je samo 30.000 veleposjednika imalo 70 milijuna vrsta, isto kao i milijun bogatih seljaka i buržuja.² Takvim polovičnim rješenjima vladajuća feudalna klasa i dalje je zadržala privilegirani položaj, pretvarajući se dijelom u veleposjednike, a dijelom se infiltrirajući sve više u državni aparat, vojsku, policiju, crkvu i druge društvene ustanove. Ipak su i te promjene, bez obzira na sve nedostatke, omogućile ubrzani razvitak kapitalizma.

Bogatstvo zemlje sirovinama i jeftinom radnom snagom bilo je glavni razlog da je industrijska proizvodnja od 1860. do 1900. porasla za 7 puta. Zahvaljujući tome i bržem razvoju poljoprivrede, u istom periodu nacionalni dohodak rastao je godišnje za 6,6%, što je predstavljalo jednu od najviših stopa rasta na svijetu.³ Takav ubrzani razvitak bio je samo

¹ Istorija Komunističeskoj partii Sovjetskago Sojuza (dalje Istorija KPSS), Moskva 1964, t. I, 2.

² Istorija KPSS, Moskva 1976, t. II, 4.

³ P. I. Ljaščenko: Istorija narodnog hazjajstva SSSR, Moskva 1948, t. II, 148–150. Proizvodnja željeza povećala se od 19,5 milijuna pudi u 1861. na 61,3 milijuna u 1891;

dijelom rezultat korištenja tuđih iskustava i izuma, te povećanih inozemnih ulaganja koja su, bez obzira na visoke profite, pridonosila općem ubrzanom razvoju zemlje. Glavni je razlog bio bezobzirna eksploatacija vrlo jeftine radne snage, koja se regrutirala sa sela.

U poznatom radu »Razvitak kapitalizma u Rusiji« V. I. Lenjin je na osnovi statističkih podataka iz 1897. izradio tabelu o strukturi stanovništva carske Rusije, iz koje se najbolje vidi neiscrpnost rezervoara radne snage.⁴

Z a n i m a n j a	Samostalni	Članovi porodica	Ukupno stanovništva
	oba spola		
a) Činovnici i vojska	1,5	0,7	2,2
b) Svećenstvo i slobodne profesije	0,7	0,9	1,6
c) Rentijeri i penzioneri	1,3	0,9	2,2
d) Lišeni slobode, prostitutke, neodređeni nepoznati	0,6	0,3	0,9
Svega neproduktivnog stanovništva	4,1	2,8	6,9
e) Trgovina	1,7	3,4	5,1
f) Saobraćaj i veze	0,8	1,2	2,0
g) Privatna služba, posluga, nadničari	3,5	2,4	5,9
Svega poluproduktivnog stanovništva	6,0	7,0	13,0
h) Poljoprivreda	18,2	75,5	93,7
i) Industrija	5,2	7,1	12,3
Svega produktivnog stanovništva	23,4	82,6	106,0
U k u p n o:	32,5	92,4	124,9

Na osnovi tih podataka Lenjin je zaključio da je u Rusiji tada bilo samo oko 3 milijuna pripadnika vladajuće klase, uključujući i članove njihovih porodica. Sitnih posjednika bilo je 23 milijuna, siromašnih posjednika oko 36 milijuna, dok su glavninu stanovništva činili proleter i poluproleter — seoski i gradski — blizu 65 milijuna.⁵ Time je dokazao da je i Rusija, usprkos velikoj zaostalosti, definitivno krenula putem kapitalističkog

ugljena od 23,5 čak na 380,5; nafte od 0,2 na 276,1; pamuka od 2,6 na 9,3 i šećera od 1,9 na 28,5 milijuna pudi. U istom razdoblju broj industrijskih poduzeća porastao je od 128 na 648, a visina uloženog kapitala od 256 milijuna rubalja na 942,3 milijuna (Istorija KPSS, t. I, 12).

⁴ V. I. Lenjin: Izabrana djela, »Kultura«, 1950, t. II, 456.

⁵ Isto, 457. U postocima ta je struktura bila ovakva: feudali i krupna buržoazija 2,4; sitni posjednici 18,4; siromašni posjednici 28,5 i proleter i poluproleter 50,7 (I. I. Minc: »Istorija velikog Oktjabrja«, Moskva 1967, t. I, 16).

razvitka i da joj s toga puta više nema povratka. Tim i nekim drugim radovima Lenjin je pobio tada dominantne teze *narodnjaka* o mogućem mirnom prerastanju Rusije iz feudalizma u socijalizam na osnovi tradicionalne ruske seoske zajednice *mir*, koje zapravo više nije ni bilo.⁶

Osnovna karakteristika razvitka kapitalizma u Rusiji bila je relativno velika koncentracija industrije i rudarstva. Vrlo brzo su se razvili snažni centri: Donjec, Južni Ural, Pribaltik i veliki gradovi: Petrograd, Moskva, Kijev i dr. U velikim industrijskim i rudarskim poduzećima radilo je 1910. već 54,3% svih radnika, a u 526 najvećih poduzeća oko 700 tisuća radnika, odnosno u prosjeku 13.000 po poduzeću.⁷ U najvećem ruskom poduzeću — poznatim Putilovskim zavodima u Petrogradu — bilo je oko 40.000 zaposlenih po čemu su se ubrajali među najveće na svijetu. Usprkos tako ubrzanom industrijskom razvoju, carska je Rusija uoči prvoga svjetskog rata od tadašnjih svjetskih velesila bila najslabije razvijena. Tada je imala oko 8% svjetskog stanovništva, a samo oko 4% svjetske proizvodnje.⁸ Više od polovice nacionalnog dohotka još uvijek je davala pretežno ekstenzivna poljoprivreda, a samo 18% industrija. Po obujmu industrijske proizvodnje Rusija je zaostajala iza Francuske za 2,5 puta, iza V. Britanije za 4,6 puta, iza Njemačke 8 puta, a iza SAD čak za 14,3 puta.⁹ U pogledu industrijske proizvodnje po stanovniku, Rusija je zaostajala za Austro-Ugarskom, Japanom i nekim manjim kapitalističkim zemljama.

Uoči prvoga svjetskog rata u Rusiji je samo 17,6% stanovništva živjelo u gradovima, a 82,4% na selu.¹⁰ Ni struktura stanovništva nije se bitnije promijenila. Akademik Nemčinov procijenio je da je u carskoj Rusiji, bez kasnije izdvojenih dijelova Poljske i pribaltičkih zemalja, dakle razvijenijih dijelova zemlje, 1913. bilo 14,8% radnika, uključujući i radnike u poljoprivredi; 66,7% seljaka i zanatlija bez kulaka; 16,3% buržoazije i feudalaca od toga 11,4% kulaka i 2,2% inteligencije.¹¹ Ipak su se u Rusiji razvila dva velegrada u evropskom smislu riječi: Petrograd s oko 2 milijuna stanovnika i Moskva sa 1,7 milijuna, u kojima je bilo koncentrirano oko 300.000 radnika, pretežno industrijskih.

Iako je Rusija bila poznata po značajnim kulturnim i umjetničkim dostignućima, posebno književnim, više od 70% stanovništva iznad 9 godina bilo je nepismeno.¹²

⁶ Razvitak kapitalizma u Rusiji (Isto, 17–48, poglavlje: Teorijske greške ekonomista-narodnjaka).

⁷ Komunističeskaja partija v borbu za pobjedu oktjabrja, Moskva 1959, 7.

⁸ F. Sternberg: Socijalizam i kapitalizam pred sudom svetske javnosti, Beograd 1954, 148. Neki sovjetski autori smatraju da je ovaj omjer bio još nepovoljniji za carsku Rusiju.

⁹ P. I. Ljaščenko, n. dj., 289 i 349.

¹⁰ Dostiženija sovjetskoj vlasti za 40 let v cifrah, Moskva 1957, 7.

¹¹ V. S. Nemčinov: Velikaja Oktjabrskaja socijalističeskaja revoljucija i izmjenjenje klassavoj strukturi sovjetskago obščestva (U Vsvimirno-istoričeskoje značenje Velikoj Oktjabrskoj socijalističeskoj revoljucii, Moskva 1957, 65).

¹² Dostiženija . . ., 277.

2. Vanjska politika carske Rusije

Usprkos nepovoljnoj ekonomskoj osnovi i socijalnoj strukturi, carska je Rusija vodila agresivnu vanjsku politiku, ulazeći u brojne konflikte, da bi očuvala svoj ugled i stečene pozicije. Poražena u krimskom ratu 1853—1856, morala se odreći daljnjih ambicija u Evropi, posebno na Balkanu, na račun oslabljenog Osmanlijskog Carstva. Uspjela je, doduše, ugušiti ustanak u Poljskoj 1863—1864. i obraniti tadašnje zapadne granice, ali dalje u Evropu nije mogla prodirati i zbog toga se uglavnom orijentirala na proširenje i učvršćenje svojih posjeda u Srednjoj Aziji i na Dalekom istoku. Takva ju je politika ubrzo dovela u sukob s Kinom, a kasnije s novom azijskom velesilom — Japanom.

Sukob s Japanom, na početku XX stoljeća, carski je režim sam forsirao, jer je smatrao da će jednom blistavom pobjedom riješiti niz unutrašnjih protivriječnosti. Ubrzani razvitak kapitalizma, praćen naglom pauperizacijom i grubom eksploatacijom, doveo je tadašnji feudalno-birokratski sistem u ozbiljnu krizu. Nezadovoljni su odjednom postali svi važniji društveni slojevi: feudanci zbog postepenog gubljenja stoljetnih privilegija; buržoazija zbog presporog osvajanja rukovodećih pozicija, posebno političkih; seljaci zbog sve brže klasne diferencijacije i osiromašenja; radnici zbog svih tegoba koje je donosio ubrzani proces prvobitne akumulacije kapitala.

Poraz u ratu s Japanom 1904. otkrio je brojne slabosti preživjelog društveno-političkog sistema — carskog samodržavlja. Ubrzo je došlo do masovnih pobuna seljaka i štrajkova radnika. Neodlučnost mlade ruske buržoazije, koja je istodobno željela rušenje preživjelog carizma, ali se i plašila »pretjeranih« revolucionarnih zahtjeva radnika i seljaka pridonijela je da je prva ruska buržoaska revolucija 1905—1907. završila bez većih rezultata. Razlozi su bili nesumnjivo u nedovoljnoj organiziranosti radničke klase i stihijnosti seljačkog pokreta, što je najbolje ocijenio V. I. Lenjin.

Za razliku od G. V. Plehanova (1856—1918), začetnika marksizma u Rusiji, kasnije istaknutog menjševika, koji je pisao da nije trebalo da se proletarijat lači oružja, već da prepusti inicijativu buržoaziji — jer je za Rusiju na redu prvo buržoaska revolucija, zatim stvaranje buržoasko-demokratskog poretka i daljnja izgradnja kapitalizma, a istom tada socijalistička revolucija — Lenjin je tvrdio da se radnici nisu dovoljno energično prihvatili oružja: »[...] ništa nije kratkovidnije od Plehanovljevog gledišta, koje su brže bolje prihvatili svi oportunisti, da se 'nije trebalo lačati oružja'. Naprotiv, trebalo je odlučnije, energičnije i ofanzivnije lačati se oružja, trebalo je objašnjavati masama nemogućnost samo mirnog štrajka i neophodnost neustrašive i nemilosrdne borbe (oružane)«. ¹³

Umjesto očekivane demokratizacije ruskog društva nastupilo je razdoblje još crnije reakcije, koje je Lenjin ocijenio kao privremeno:

»Prije pet godina proletarijat je zadao prvi udarac carskoj samovladi. Ruskom narodu sinule su prve zrake slobode. Sada je opet obnovljena carska samovlada, opet vladaju i upravljaju feudanci, opet se svuda vrše

¹³ Istorija KPSS, t. II, 4—5.

nasilja nad radnicima i seljacima, svuda azijska samovolja vlasti, podlo zbijanje sprdnje s narodom. Ali surove pouke neće biti uzaludne. Ruski narod nije ono što je bio prije godine 1905. Proletarijat ga je naučio borbi. Proletarijat će ga dovesti do pobjede.«¹⁴

Carski režim nije iz revolucionarnih zbivanja izveo gotovo nikakvu pouku. Na unutrašnjem planu povećao je pritisak prema svim naprednim snagama, posebno prema radničkom pokretu, a na vanjskom planu nastavio je s prijašnjom politikom, vezujući se sve više za tzv. stare kapitalističke zemlje, V. Britaniju i Francusku, a protiv mladih kapitalističkih zemalja: Njemačke, Austro-Ugarske i Italije.¹⁵

Takva politička orijentacija pridonijela je da su Francuska i V. Britanija počele ulagati znatno veća sredstva u rusku privredu. Uoči prvoga svjetskog rata francuski kapital sudjelovao je u proizvodnji željeza sa 34^{0/0}, ugljena čak sa 74,3^{0/0}, nafte sa 18,5^{0/0} itd. Istodobno je udio njemačkog kapitala bio znatno manji: 24^{0/0} u proizvodnji željeza i 13^{0/0} u proizvodnji ugljena.¹⁶ Znatno je bio udio i engleskog kapitala. Razlozi više nisu bili samo veliki profiti, već želja da saveznik u budućem svjetskom sukobu što više ojača.

»Učešće Rusije u imperijalističkom ratu nije bilo rezultat slučajne gluposti cara Nikole II. Ono je logično proisteklo iz činjenice, da je Rusija već ušla u tu grupu imperijalističkih zemalja« — pisao je poznati sovjetski historičar M. M. Pokrovski.¹⁷

Taj je rat ubrzao krizu režima i olakšao buduća revolucionarna zbivanja.

3. Razvitak radničkog pokreta

Usporedo s razvojem kapitalizma razvijao se i radnički pokret. Organiziranom radničkom pokretu Rusije prethodio je revolucionarno-demokratski pokret nosioci kojega su bili napredni feudanci i predstavnici novoga društvenog sloja — buržoazije. Taj je pokret dijelom bio odraz zapadnoevropskih buržoaskorevolucionarnih tekovina, a dijelom ruskih prilika.

Prvi na podužoj listi revolucionara-intelektualaca bio je A. N. Radiščev (1749—1802), koga je carica Katarina II, kada je pročitala njegovo najznačajnije djelo »Putovanje iz Petrograda u Moskvu«, u kojem je opisao težak položaj ruskih kmetova, proglasila buntovnikom gorim od Pugačova — vođe velike seljačke bune.¹⁸

Daljnji korak bio je neuspjeli ustanak dekabrista 1825.¹⁹ Slijedi prva generacija revolucionara-intelektualaca kojoj su na čelu V. G. Bjelinski

¹⁴ V. I. Lenjin: Izabrana djela, t. V, 326.

¹⁵ V. I. Lenjin: Dela, Beograd 1974, t. XV, 350.

¹⁶ M. N. Pokrovskij: 7 let proleterskoj diktaturi, Moskva, bez naznake godine, 15.

¹⁷ Isto, 16.

¹⁸ Istorija KPSS, t I. 22.

¹⁹ Mladi napredni feudanci, koji su pod utjecajem ideja francuske revolucije htjeli reformirati ruski feudalni sistem. Petorica vodećih dekabrista osuđeni su na smrt vješanjem, a stotinjak je prognano u Sibir.

(1811–1848) i A. I. Hercen (1812–1870). Posebno mjesto zauzima začetnik tzv. narodnjaštva, poznati književnik i kritičar N. G. Černiševski (1828–1889).

Ideologija narodnjaštva, koju je Lenjin nazvao seljačkom demokracijom, polazila je od pretpostavke da Rusija može preskočiti epohu kapitalizma i iz feudalizma direktno preći u socijalizam. Iako je polazila od ispravne pretpostavke o nemogućnosti klasične buržoaske revolucije u Rusiji, vodila je do neispravnih zaključaka, koji su godinama kočili razvoj revolucionarnog pokreta. Glavni ideolozi narodnjaštva bili su D. L. Lavrov (1823–1900), M. A. Bakunjin (1814–1876), poznati ideolog anarhizma, i P. N. Tkačev (1844–1885). Na ideologiji narodnjaštva osnovane su kasnije revolucionarne organizacije »Zemlja i volja« i »Narodna volja«, čiji su članovi izvršili niz terorističkih akata.

Širenje teorije naučnog socijalizma u razdoblju Prve internacionale, osnovane 1864, nije ostalo bez odraza u Rusiji. Član Generalnog vijeća Prve internacionale G. A. Lopatin (1845–1918), poznati revolucionar povezan s petrogradskim narodnjačkim kružocima, prvi je na ruski preveo Marxov »Kapital«, koji je legalno objavljen u Petrogradu 1872.²⁰ U istom razdoblju u Rusiji su bila poznata i neka druga Marxova i Engelsova djela, posebno »Manifest komunističke partije«. Nekoliko desetaka ruskih revolucionara, među njima i dvije žene, sudjelovalo je u Pariskoj komuni. U međuvremenu je došlo i do jačanja radničkog pokreta. Prvi štrajkovi vođeni su već neposredno nakon ukidanja kmetstva. Broj štrajkova od 63 s više od 30.000 sudionika u razdoblju 1861–1869. porastao je na 180 s više od 80.000 sudionika u razdoblju 1870–1879.²¹

Prva radnička organizacija u Rusiji bila je »Južnoruski savez radnika«, koji je 1872. u Odesi osnovao petrogradski intelektualac-revolucionar E. V. Zaslavski. Savez se oslanjao na neke programatske dokumente Prve internacionale. Zabranjen je 1875, a njegov osnivač osuđen na zatvor, gdje je i umro.²² U jesen 1877. osnovan je »Sjeverni savez ruskih radnika«, koji je bio dužeg vijeka.

Na početku 80-ih godina dolazi do jačeg prodora naučnog socijalizma. Začetnik marksističke misli u Rusiji bio je G. V. Plehanov (1856–1918) i on je, zajedno sa P. B. Akselrodom, V. I. Zasulič i drugima, osnovao 1883. grupu »Oslobođenje rada«, koja je mnogo učinila na širenju marksističke misli. Članovi grupe preveli su niz značajnih Marxovih i Engelsovih djela. Sam Plehanov napisao je nekoliko originalnih djela o ruskim prilikama, a posebno se angažirao u borbi protiv ideologije narodnjaštva.

Potkraj XIX stoljeća došlo je do znatnijeg razvoja radničkog pokreta. U mnogim gradovima Rusije osnivaju se socijaldemokratski kružoci. U tom razdoblju u ruski radnički pokret uključuje se i mladi Vladimir Iljič Uljanov Lenjin (1870–1924).

Teorijski rad grupe »Oslobođenje rada« a uz to i ubrzani razvoj radničke klase stvorili su realne uvjete za osnivanje jedinstvene ruske radničke

²⁰ Istorija KPSS, t. I, 47–48.

²¹ Isto, 73.

²² Isto, 82–83.

partije na socijalističkim principima. Tome je nesumnjivo pridonio i brzi razvoj organiziranoga radničkog pokreta u Evropi nakon osnivanja Druge internacionale 1889. Ali glavni je razlog bio težak položaj ruskog proletarijata, koji se još uvijek nalazio u fazi bezobzirne prvobitne akumulacije kapitala, što najbolje potvrđuje nagli porast broja štrajkova i štrajkaša. Dok je 1894. bilo 77 štrajkova s više od 48.000 sudionika, 1897. bilo ih je čak 258 s više od 170.000 sudionika.²³ Uoči osnivačkog kongresa ruske radničke partije, u gotovo svim većim gradovima evropske Rusije postojale su socijaldemokratske radničke organizacije i sekcije.

Osnivački kongres održan je na početku ožujka 1898. u Minsku. Objedinjavanjem petrogradskog, moskovskog, kijevskog i jekaterinoslavskog Saveza borbe za oslobođenje radničke klase i židovskog Bunda osnovana je jedinstvena *Ruska socijaldemokratska radnička partija* (RSDRP).²⁴ Na kongresu je izabran Centralni komitet, koji se ubrzo pokazao nesposobnim da rukovodi radničkim pokretom, pa je umjesto očekivanog razvoja radničkog pokreta došlo do stagnacije, čak i kriza. Tome je uvelike pridonio i pojačani pritisak režima. Policija je poslije osnivačkog kongresa uspjela razbiti gotovo sva lokalna rukovodstva.²⁵

Ubrzo se pokazalo da će borba za stvaranje jedinstvene revolucionarne radničke organizacije biti znatno teža i duža nego što se očekivalo. U toj borbi značajnu ulogu odigrao je V. I. Lenjin svojim dosljednim istupima protiv različitih nesocijalističkih i nemarksističkih shvaćanja. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti, on je u nekoliko navrata bio hapšen, osuđivan na zatvor i progonstvo u Sibir, da bi konačno 1900. otputovao u inozemstvo.

Veliku ulogu u borbi za razvoj revolucionarnog radničkog pokreta imao je list *Iskra*, koji je Lenjin zamislio po povratku iz progonstva u Sibiru, a ostvario istom u emigraciji. Prvi broj *Iskrene* izašao je u prosincu 1900. u Leipzigu (Njemačka). U redakciji su uz Lenjina bili tadašnji najpoznatiji ruski socijaldemokrati: G. V. Plehanov, J. O. Martov, V. I. Zasulič, P. B. Aksel'rod i A. M. Potresov. Sekretar redakcije bila je N. N. Krup'skaja, Lenjinova supruga i dugogodišnji vjerni pratilac na njegovom tegobnom revolucionarnom putu.²⁶ *Iskra* se ilegalno prebacivala u Rusiju i raspućavala po čitavoj zemlji. Taj je list u osnovi pripremio stvaranje ruske revolucionarne radničke partije, do kojeg je došlo istom na II kongresu RSDRP održanom 1903. u Bruxellesu i Londonu.

Na tom kongresu došlo je do ozbiljnih razmimoilaženja među ruskim socijaldemokratima o pitanjima strategije i taktike revolucionarnoga radničkog pokreta. Vrlo oštre polemike vođene su oko prvog člana Statuta partije.

²³ Isto, 189.

²⁴ Isto, 271. *Bund* (opći židovski savez u Litvaniji, Poljskoj i Rusiji osnovan iste godine u Vilni, koji je uglavnom okupljao poluproleterske elemente židovskog porijekla iz zapadnih dijelova Rusije. Savez je poslije u niz navrata istupao iz RSDRP i vraćao se).

²⁵ Razbijeno je 27 gradskih organizacija, a pohapšeno oko 500 istaknutih radničkih aktivista (Istorija KPSS, t. I, 273).

²⁶ Isto, 361.

»U mom nacrtu ta odredba je ovako glasila: 'Članom Ruske socijaldemokratske radničke partije smatra se svatko ko priznaje njen program i pomaže je kako materijalnim sredstvima tako i *ličnim učestvom u jednoj od partijskih organizacija*'« — pisao je poslije Lenjin. »Martov je, međutim, predložio da se umesto podvučenih reči kaže: radom pod kontrolom i rukovodstvom od strane jedne od partijskih organizacija.«²⁷

Iza tih na izgled beznačajnih razlika krila su se principijelna razmimoilaženja. Dok se Lenjin sa svojim pristašama zalagao za stvaranje čvrste revolucionarne partije, koja će u svoje redove primati samo ljude dostojne i spremne da se bez rezerve bore za oslobođenje radničke klase, Martov i njegovi pristaše zastupali su organizacione principe tadašnje socijaldemokracije — masovne i rasplinite partije. Lenjinova je teza u tom trenutku imala mnogo veću historijsku težinu. U razdoblju rasplinjavanja evropske socijaldemokracije Lenjin je, barem za ruske prilike, vodio žestoku borbu za primjenu u praksi jedino ispravnoga i plodonosnog principa — pretvaranja revolucionarne radničke partije u čvrstu i discipliniranu organizaciju. Lenjinov prijedlog dobio je na kongresu većinu glasova, ali je partijski organ *Iskra* ostao u rukama Martova i njegovih pristaša, a ruska se socijaldemokracija prvi put podvojila na tzv. boljševike i menjševike.²⁸ Prvi put iskopan je jaz koji se nije nikad više definitivno premostio.

Prva ruska buržoaska revolucija (1905—1907) djelomično je zbližila boljševike i menjševike. Ali je neuspjeh revolucije još više produbio taj jaz, što je Lenjin i pretpostavljao, pa je već 1905. godine pokrenuo novi partijski organ *Vpjerjod* (Naprijed) u kojem je vodio žestoku borbu protiv defetizma menjševika. U menjševičkom dijelu ruske socijaldemokracije javile su se poslije neuspjeha revolucije tendencije za postepenom likvidacijom nekih legalnih oblika djelovanja partije kao što su: legalni tisak, legalne organizacije, sindikati, kooperative i dr. Taj je stav bio odraz mehanicističkog pristupa historijskom razvoju prema kojem je za Rusiju neizbježan povijesni kontinuitet: najprije buržoaska, a zatim socijalistička revolucija. Budući da prva revolucija nije uspjela, nema smisla pripremati se za socijalističku revoluciju, već treba prepustiti buržoaziji da ona potpuno izvrši svoju historijsku misiju.

Lenjin se oštro okomljuje na takav pristup, jer on, prema njemu, znači negaciju revolucionarne klasne borbe proletarijata uopće, a posebno njegove uloge u buržoasko-demokratskim revolucijama. Lenjin smatra da proletarijat mora sudjelovati u svim buržoasko-demokratskim revolucijama i nastojati da ih što više zaoštiri, a ni u slučaju poraza nipošto ne smije baciti koplje u trnje.

Likvidatorske tendencije ubrzo su se u nešto blažoj formi proširile i na boljševičku frakciju. Već u proljeće 1908. počela je borba s tzv. odzovivistima (A. Bogdanov, G. A. Aleksinski, A. V. Sokolov-S. Voljski, A. V. Lunačarski, M. N. Ljadov i dr.), koji su predlagali da se opozovu socijal-

²⁷ V. I. Lenjin, Izabrana dela, t. IV, 89.

²⁸ Pristaše Lenjina koji su dobili većinu počeli su se nazivati *boljševici* (ruski: boljše = više), a pristaše Martova *menjševici* (menjše = manje). Tako su slučajno nastala dva historijska pojma, od kojih je mnogo značajniji onaj prvi.

demokratski zastupnici iz III državne dume, prekine rad u sindikatima, kooperativama i drugim masovnim legalnim i polulegalnim organizacijama. Nešto blaži bili su tzv. ultimativisti, koji su zahtijevali da se najprije uputi ultimatum socijaldemokratskoj frakciji u Dumi o bezuvjetnom pokoravanju odlukama CK partije i, ako ona ne prihvati ultimatum, opozovu svi zastupnici. Na teoretskom planu javila se i nova grupacija, tzv. bogograditelji, kojima su pripadali neki boljševici-intelektualci (A. V. Lunačarski, B. Bazarov i drugi, a neko vrijeme i Maksim Gorki). Bogograditelji su se zalagali za stvaranje nove »socijalističke« religije i pokušavali su pomiriti marksizam s religijom.

Po Lenjinovoj ocjeni, opasnost od odzovističko-ultimativističko-bogograditeljskih tendencija nije se očitovala samo u njihovoj ultrarevolucionarnoj tendenciji, koja je negirala sve legalne oblike djelatnosti, već i u teoretskom pristupu, koji je ugrožavao osnovne postavke marksizma. Bogdanov, Bazarov i drugi započeli su, pod utjecajem tada popularnog mahizma i empiriokriticizma, s kritikom osnovnih postavki dijalektičkog materijalizma, što se negativno odrazilo na razvoj ruskog revolucionarnog radničkog pokreta. Definitivni obračun s tim teorijama dao je V. I. Lenjin u svom najpoznatijem filozofskom radu »Materijalizam i empiriokriticizam«, koji je prvi put objavljen 1908. Ta je kritika imala veliko značenje za daljnji razvoj ruskog revolucionarnog pokreta.

Idejno objedinjavanje i organizaciono jačanje boljševičke frakcije vodilo je definitivnom raskidu s menjševicima, do kojeg je došlo na VII svesruskoj partijskoj konferenciji održanoj 1912. u Pragu. Na toj konferenciji isključeni su iz partije svi oportunisti i izabrano je boljševičko rukovodstvo.²⁹ Od tada u Rusiji postoje dvije socijaldemokratske partije: boljševička na čelu s Centralnim komitetom i menjševička na čelu s Organizacionim komitetom. U ruskom radničkom pokretu osjeća se još i utjecaj *esera*³⁰ i nekih manjih grupacija. Obje partije oslanjaju se na znatno širi krug radničke klase, koja tada obuhvaća već oko 15% stanovništva Rusije, uključujući i seoski proletarijat.

Sovjetski istraživač A. G. Rašin naknadno je rekonstruirao strukturu radničke klase Rusije uoči prvoga svjetskog rata, bez kasnije odvojenih dijelova Poljske i pribaltičkih republika.³¹

²⁹ Istorija KPSS, t. II, 372.

³⁰ *Eseri* – socijalisti revolucionari – partija osnovana potkraj 1901. sjedinjenjem raznih narodnjačkih grupa i kružoka. Eseri nisu uočavali klasnu razliku između proletarijata i sitnih posjednika, zanemarivali su klasne razlike i protivrječnosti među seljaštvom i negirali rukovodeću ulogu proletarijata u revoluciji. Ideologija im je bila mješavina gledišta narodnjaka i novog revizionizma. Taktika individualnog terora, koju su primjenjivali u borbi protiv carskog samodržavlja, nanosila je štetu organiziranom radničkom pokretu (vidi: V. I. Lenjin: *Dela*, Beograd 1974, t. XV, bilješka na str. 432).

³¹ U radu *Formiranje rabočego klassa Rossii (Istoričesko-ekonomičeskie očerki*, Moskva 1958, 171). U tabelu nije uključeno 250.000 službenika u industriji što predstavlja oko 0,3% radničke klase.

L. S. Gaponenko utvrđuje broj radnika na blizu 20 milijuna, ali on u radničku klasu uključuje i seoske zanatlije, te znatno veći broj nadničara (*I. I. Minc*, n. dj., 18).

Osnovne grupacije radnika	U tisućama	U postocima
U industriji, metalurgiji i državnim poduzećima	3.100	17,6
U kućnoj radinosti, gradskoj i seoskoj lokalnoj industriji	3.000	16,8
U saobraćaju i vezama	1.400	8,0
U građevinarstvu	1.500	8,5
Rudari i nadničari u rudnicima	1.100	6,3
U poljoprivredi	4.500	25,6
Posluga u ustanovama, poduzećima, veleposjedima i dr.	2.100	12,0
Radnici i učenici u trgovini, ugostiteljstvu i dr.	865	4,9
Ukupno:	17.565	99,7

Iz tih podataka vidimo da je uoči prvoga svjetskog rata u Rusiji još uvijek najbrojnija grupacija bila seoski proletarijat, da su prilično brojni posluga i radnici u trgovini i ugostiteljstvu, odnosno one grupacije koje ne smatramo pravom radničkom klasom. Međutim, neke usporedbe govore da se ipak najbrže razvijao industrijski proletarijat. Prema podacima iz Lenjinovog »Razvitka kapitalizma u Rusiji«, potkraj XIX stoljeća bilo je samo oko 1,5 milijuna industrijskih, metalurških i transportnih radnika, dok je radnika u poljoprivredi bilo 3,5 milijuna, u kućnoj radinosti oko 2 milijuna, u rudarstvu oko 2 milijuna i u građevinarstvu oko milijun.³² Razvitak radničkog pokreta manifestirao se u povećanom broju štrajkova. Doduše štrajkaški pokret nije brojčano dostigao štrajkove iz revolucionarnih godine 1905–1906, kada je u štrajkovima sudjelovalo 3,8 milijuna radnika, odnosno 1,1 milijun.³³ Ali se broj štrajkova i štrajkaša od 1910. do početka prvoga svjetskog rata znatno povećao — od 220 sa svega 48.600 sudionika na 3824 s više od 1,3 milijuna sudionika.³⁴

Najveći utjecaj na radničku klasu Rusije, posebno na industrijski proletarijat, imala je Boljševička partija, ne samo zbog svoje dosljedne revolucionarnosti već i zbog svoje izrazito antiratne orijentacije po čemu je postepeno počela zauzimati izuzetno mjesto u evropskom radničkom pokretu.

Predvečerje prvoga svjetskog rata bilo je preveliko iskušenje za Drugu internacionalu, njene lidere i brojne socijaldemokratske partije. Uoči prvoga svjetskog rata — 1912 — socijaldemokratske partije Evrope imale su više od 3.000.000 članova i 12.000.000 glasača. Od svog formiranja 1889, Druga internacionala imala je vidnih uspjeha. Proletarijat se u tom razdoblju i na međunarodnom planu postepeno formirao kao klasa, spo-

³² I. I. Minc, n. dj., str. 19.

³³ V. I. Lenjin: O statistici štrajkova u Rusiji (Dela, t. XV, 315).

³⁴ Istorija KPSS, t. II, 333.

sobna da jasno formulira svoje klasne ciljeve i pripremi se za revolucionarnu borbu u narednom periodu. Marksizam je odnio značajnu pobjedu nad drugim idejnim strujama i postao općepoznati i priznati naučni pogled radničke klase na svijet i njegov razvoj. Bilo je doduše nekih zastoja i pokušaja reformi pa čak i revizionizma. No, u cjelini, Druga je internacionala pokazala značajan napredak.

Naglo omasovljenje socijaldemokratskih partija imalo je i negativnu stranu, nekako u skladu s principom da kvantitet barem u početku nadvladava kvalitet! U njihovom okviru stvoren je vrlo jak profesionalni partijski i sindikalni aparat, regrutiran pretežno iz redova inteligencije i radničke aristokracije, što je unijelo određeni administrativno-birokratski mentalitet i pogodovalo sve većem razvoju oportunitizma i revizionizma. I razvoj kapitalizma pridonio je tom smanjenju revolucionarnog poleta radničke klase. Masovna primjena naučnih dostignuća u proizvodnji i nemilosrdna eksploatacija kolonija s jedne strane, a borba radničke klase s druge, doveli su do toga da je u visokorazvijenim zemljama Evrope, proletarijat, a naročito njegov rukovodeći dio, bio bolje plaćen nego prije što je otupilo oštricu klasne borbe i usmjerilo dio radničkog pokreta ka reformizmu, parlamentarizmu, pa i klasnom kompromisu. Time se buržoazija vješto koristila, naročito za svoje daljnje osvajačke podvige. U godinama pred prvi svjetski rat Druga se internacionala još nekako držala. Na kongresima u Kopenhagenu 1910. i Baselu 1912. donesene su rezolucije u kojima se ističe imperijalistička suština budućeg rata i pozivaju socijalisti svih zemalja da povedu borbu protiv rata. U Baselskom manifestu, u povodu balkanskih ratova, čak se ukazuje na primjer Pariske komune i potrebu pretvaranja rata — ukoliko ga radnička klasa ne može spriječiti — u građanski rat s ciljem rušenja buržoaskog društvenog poretka. No, ubrzo su sve te deklaracije ostale mrtvo slovo na papiru. U godini izbijanja prvoga svjetskog rata lideri gotovo svih socijaldemokratskih partija Evrope priklonili su se svojim buržoaskim vladama, osvajačkim planovima svojih generalštabova, glasali su za ratne kredite i zauzeli poziciju »obrane domovine«!

Izuzetak su predstavljali Lenjinovi boljševici³⁵ u zemlji i inozemstvu, Bugarska radnička socijaldemokratska partija (takozvani »tjjesni« socijalisti Blagojeva, Georgija Dimitrova i drugih) i Srpska socijaldemokratska partija koja je ubrzo iščezla u ratnom vihoru.

Boraveći tada u emigraciji, u Švicarskoj, Lenjin počinje žestoku i bespoštednu borbu protiv imperijalističkog rata i protiv lidera svih socijaldemokratskih partija koji su zauzeli pozicije »obrane zemlje«.

U proglasu Centralnog komiteta RSDRP, koji je Lenjin napisao prije 29. rujna 1914, a komitet u cjelini prihvatio, pod naslovom *Rat i ruska socijaldemokratija*, ukazuje se na imperijalistički karakter rata:

»Na čelu jedne grupe zaraćenih nacija stoji nemačka buržoazija. Ona namagarčuje radničku klasu i radne mase uveravajući ih da vodi rat radi odbrane domovine, slobode i kulture, radi oslobođenja naroda koje carizam ugnjetava, radi uništenja reakcionarnog carizma. A u praksi

³⁵ Menjševici i eseri počeli su postepeno podržavati politiku carske vlade o potrebi naoružavanja, pa i rata, i napadati njemačke socijaldemokrate zbog iste politike prema svojoj vladi.

upravo je ta buržoazija, služeći kao lakej pruskim junckerima sa Viljemom II na njihovom čelu, uvek bila najverniji saveznik carizma i neprijatelj revolucionarnog pokreta radnika i seljaka u Rusiji [...]. U praksi nemačka je buržoazija preduzela pljačkaški pohod protiv Srbije, želeći da je pokori i da uguši nacionalnu revoluciju južnog slovenstva, upravljajući u isto vreme glavninu svojih vojnih snaga protiv slobodnijih zemalja, Belgije i Francuske, da bi opljačkala bogatijeg konkurenta [...].

Na čelu druge grupe zaraćenih nacija stoji engleska i francuska buržoazija, koja namagarčuje radničku klasu i radne mase, uveravajući ih da vodi rat za domovinu, slobodu i kulturu — protiv militarizma i despotizma Nemačke. A u stvari ta je buržoazija za svoje milijarde odavno već uzimala pod najam i spremala za napad na Nemačku — trupe ruskog carizma, najreakcionarnije i najvarvarskije monarhije u Evropi.

U praksi, cilj borbe engleske i francuske buržoazije jeste osvajanje nemačkih kolonija i ekonomsko upropašćenje konkurentne nacije, koja se odlikuje bržim ekonomskim razvitkom. I radi tog plemenitog cilja »napredne«, »demokratske« nacije pomažu divljačkom carizmu da još više gazi Poljsku, Ukrajinu itd., da još više guši revoluciju u Rusiji.«³⁶

Značaj nacionalnooslobodilačkog rata, koji socijalisti jedino smatraju opravdanim, Lenjin je priznao samo otporu Srbije i Crne Gore protiv Austro-Ugarske i Njemačke, ali je naglašavao da je to obilježje vrlo brzo iščezlo u sveopćem imperijalističkom karakteru rata. Tom ratu rukovodstvo radničkog pokreta u Evropi nije pružilo dovoljno energičan otpor.

»U momentu koji je od najveće svetskoistorijske važnosti većina vođa sadašnje Druge (1889—1914) socijalističke internacionale pokušava da socijalizam zameni nacionalizmom. Zbog njihovog stava radničke partije tih zemalja nisu se suprotstavile zločinačkom postupku tih vlada nego su pozvale radničku klasu da svoju poziciju spoji sa pozicijom imperijalističkih vlada. Vođe Internacionale počinile su izdaju prema socijalizmu — glasajući za ratne kredite, ponavljajući šovinističke ('patriotske') parole buržoazije 'svojih' zemalja, opravdavajući i braneći rat, ulazeći u buržoaske kabinete zaraćenih zemalja itd. itd.«³⁷

4. Kriza zbog svjetskog rata

»Socijalno-ekonomske i političke pretpostavke rušenja carizma i kapitalizma u Rusiji nisu stvorene u vrijeme trogodišnjeg imperijalističkog rata. One su bile pripremane u toku mnogih desetljeća razvitka ruskog kapitalizma. Ali je rat ubrzao sve procese i sve protivvrječnosti društveno-ekonomskog i političkog života carske Rusije« — zaključuje poznati sovjetski historičar P. I. Ljaščenko.³⁸

Već u prvoj godini rata bilo je u Rusiji mobilizirano oko 4 milijuna ljudi, a do 1. ožujka 1917. blizu 15 milijuna. Od te mase, u koju treba

³⁶ V. I. Lenjin: Treća internacionala, Beograd 1951, t. I, 23—24.

³⁷ Isto, 25.

³⁸ N. dj., str. 572.

uključiti one koji su služili redoviti vojni rok i broj an oficirski kadar, poginulo je 2,3 milijuna, dok je daljnjih 4,7 milijuna ranjeno, zarobljeno ili nestalo. (Neznatno veće gubitke imala je samo Njemačka i to u vrijeme cijeloga prvog svjetskog rata.)³⁹

Mobilizacijom su obuhvaćeni uglavnom seljaci — do početka 1917. gotovo polovica za rad sposobnih muškaraca — što je milijune seljačkih porodica ostavilo bez hranitelja i znatno smanjilo poljoprivrednu proizvodnju. Iako je radnička klasa bila dijelom pošteđena od mobilizacije zbog potreba vojne privrede, ipak se broj industrijskih radnika u trogodišnjem periodu smanjio za 29% u odnosu na predratni.⁴⁰

Rusija je neposredno u vojne svrhe procentualno obuhvatila manje svog ljudskog potencijala nego ostale velike zaraćene zemlje — samo 8,8%. (U V. Britaniji taj je postotak bio 12,7; u Francuskoj 19,9, a u Njemačkoj čak 20,5).⁴¹ Ipak su posljedice za ekonomiku zemlje bile znatno teže nego u tim zemljama, uglavnom zbog njene nedovoljne razvijenosti i još uvijek niske produktivnosti rada.

Već u prvim mjesecima rata osjetio se nedostatak oružja i drugog vojnog materijala, koji ni ubrzani prijelaz na vojnu privredu nije mogao nadoknaditi za vrijeme čitavog rata. U 1915. javili su se i prvi znakovi krize. U industriji se osjetio nedostatak sirovina, energije, pa i radne snage. Željeznički i vodni transport ubrzo je postao usko grlo, koje nije moglo podmiriti ni vojne potrebe. Odliv radne snage sa sela doveo je do nestašice poljoprivrednih proizvoda. Krizi je pridonijela i okupacija dijelova zemlje što su ih zauzele njemačka i austrougarska vojska. Ukratko, rat je ozbiljno potkopao ionako nerazvijene privredne potencijale u zemlji.⁴² Do koje je granice sudjelovanje Rusije u prvom svjetskom ratu iscrpljivalo ekonomiku zemlje najbolje se vidi iz ovih podataka, danih u milijardama rubalja.⁴³

Godina	1913.	1914.	1915.	1916.
Nacionalni dohodak	16,4	15,1	13,9	12,2
Potrebe stanovništva i ostalo	—	11,5	8,7	7,3
Vojni rashodi	—	4,5	5,7	7,1

Negativna razlika namirivala se stranim zajmovima, tako da je zaduženost zemlje rasla iz godine u godinu, da bi na početku 1917. dostigla 4 milijarde rubalja. Istodobno je ostalo neisplaćeno stranim kapitalistima

³⁹ Rossia v miravoj vojne 1914–1918. godom v cifrah, Moskva 1925, 30.

⁴⁰ I. I. Minc, n. dj., 223.

⁴¹ P. I. Ljaščenko, n. dj., 621.

⁴² Ekonomičeskoje položnije Rossii nakanune velikoj Oktjabrskoj socijalističkoj revolucii, Moskva-Lenjingrad 1957, t. I, 7.

⁴³ P. I. Ljaščenko, n. dj., 655.

oko 2 milijarde rubalja profita i kamata, što je zajedno činilo gotovo polovicu jednogodišnjeg, doduše zbog rata znatno smanjenog, nacionalnog dohotka.⁴⁴

Nagli porast vojnih rashoda negativno je utjecao na životni standard stanovništva, posebno u gradovima, iako situacija nije bila ništa bolja ni na selu. Troškovi života porasli su u toku rata za blizu 300%, dok su se realne plaće i nadnice manje povećavale.⁴⁵ To je najviše pogađalo radničku klasu veliki dio koje je već 1916. počeo gladovati. Pokušaji prevođenja radnika u vojnoj industriji na naturalno snabdijevanje nisu donijeli većih rezultata, kao ni neke druge mjere carske vlasti. Tome je dijelom pridonijelo i suprotstavljanje krupne buržoazije, koja je iz ratne privrede izvlačila velike profite i naglo se bogatila, što je ojačalo i njen politički položaj.

Velik dio radnika ubrzo je shvatio da rješenje njihova problema nije u »dobroj« volji cara, a još manje buržoazije, već u vlastitoj revolucionarnoj borbi. Tu promjenu najbolje potvrđuje nagli porast štrajkova usprkos sve većem pritisku režima.

Dok je 1914. bilo samo 68 štrajkova sa 34,7 tisuće sudionika; 1915. već ih je 928 sa 539,5 tisuća; 1916 — 1284 sa 951,7 tisuća, a u nepuna dva mjeseca 1917. čak 1330 sa 676,3 tisuća.⁴⁶ Na početku 1917. samo u Petrogradu, gdje su se nalazili najvažniji centri vojne industrije, štrajkalo je 170.000 radnika.⁴⁷ Ni veliki pritisci policije uz masovnu mobilizaciju štrajkaških vođa nisu mogli spriječiti taj val štrajkova.

Kakva je krizna situacija nastala u Rusiji na početku 1917. najbolje potvrđuje pismo predsjednika Državne dume, veleposjednika M. V. Rodzjanka caru Nikoli II u veljači 1917:

»Vaše imperatorsko veličanstvo! U trenutku grozne opasnosti najlošija je politika zatvarati oči pred sve složenijom i opasnijom situacijom. Položaj Rusije sada je katastrofalan i duboko tragičan. Njena armija nije razbijena, ona je snabdjevena ratnim materijalom bolje nego ikada prije. No u pozadini armije je takva pustoš koja prijete da učini besciljnim sve žrtve, svu prolivenu krv, sav besprimjerni heroizam — ili čak gore — da odlučno skrene vojne snage na stranu naših neprijatelja. Sa svih strana Rusije dolaze vijesti jedna gora od druge.«⁴⁸

To pismo i niz prethodnih upozorenja o brojnim žrtvama na frontu, o gladi u pozadini, o štrajkovima i zatvaranju tvornica, o nedostatku sirovina i energije itd., ostali su bez rezultata, jer carizam je išao do kraja.

Štrajkove petrogradskih radnika, koji su postepeno prerastali u ulične borbe u kojima je na stranu radnika prelazio sve veći dio vojske, iskori-

⁴⁴ *Rossia v miravoj vojne ...*, 5.

⁴⁵ *P. I. Ljaščenko*, n. dj., 657. Akademik Strumilin navodi da su zarade industrijskih radnika u 1916. povećane za 204% u odnosu na 1913, ali da je to s obzirom na veliki porast troškova života predstavljalo samo 85% od zarada u predratnom razdoblju (*I. I. Minc*, n. dj., 333).

⁴⁶ *P. I. Ljaščenko*, n. dj., 659.

⁴⁷ *Istorija KPSS*, t. II, 651.

⁴⁸ *Ekonomičeskoje položenije Rossii ...*, t. II, 18.

stila je buržoazija da 27. veljače 1917. (po starom ruskom kalendaru) sruši cara Nikolu II.^{48a} Bio je to u osnovi dvorski prevrat, koji je kao glavni cilj imao spriječiti daljnje zaoštavanje situacije.

5. Produbljivanje krize

Nakon rušenja carizma vlast je preuzela buržoazija, iskoristivši revolucionarne akcije radnika i seljaka. Tzv. Privremena vlada, u kojoj su većinu imali kadeti,⁴⁹ a koja se isprva oslanjala na liberalnije slojeve bivšeg režima, a kasnije na esere,⁵⁰ nije uspjela riješiti nijedan od gorućih problema. Naprotiv, ona je još pogoršala situaciju.

Državni dug, koji je 1. ožujka 1917. iznosio 14,4 milijardi rubalja do 25. listopada povećao se na 49 milijardi od toga 11,2 milijardi u inozemstvu.⁵¹ Istodobno je inflacija rasla vrtoglavom brzinom. Ukupna masa novca u istom razdoblju povećala se od 9,5 milijardi rubalja na 22,1 milijarde, cijene su porasle za 4,7 puta, a realne nadnice pale za 22,7% u odnosu na predratne.⁵²

Znatno se smanjila proizvodnja osnovnih sirovina: ugljena od 2,2 milijarde pudi u 1913. na 1,7 milijardi u 1917; sirovog željeza od 282,9 milijuna na 190,5 milijuna pudi; čelika od 246,5 milijuna na 155,5 milijuna i nafte od 563 milijuna na 421 milijun pudi.⁵³

Privremena vlada kao da nije bila svjesna teške ekonomske situacije, u kojoj se već više godina nalazila zemlja. Ona je ne samo nastavila rat, dokazujući time vjernost saveznicima — V. Britaniji i Francuskoj — već nije ni pomišljala na donošenje zakona o zemlji i agrarnoj politici u prilog siromašnih seljaka. Vlada je vrlo oštro istupala protiv »nasilnog« oduzimanja spahijske zemlje i uputila nekoliko poruka seljacima da se suzdrže od »pretjeranih« zahtjeva. Ohrabreni takvom podrškom, zemljoposjednici su radi zaštite svojih interesa osnovali Savez vlasnika zemlje, a kulaci Savez seljačkih posjednika.

Oko sredine 1917, kad je obavljena žetva, seljaci su se uvjerali u jalovost svojih nada i počeli silom oduzimati veleposjedničku zemlju, stoku, poljo-

^{48a} Istorija KPSS, t. II, 674.

⁴⁹ *Kadeti* — članovi konstitucionalnodemokratske partije, vodeće partije liberalnomonarhističke buržoazije, koja je osnovana u listopadu 1905. U rukovodstvu partije bili su predstavnici buržoazije, plemstva i inteligencije. (Najpoznatiji su bili P. N. Miljukov, S. A. Muromcev, V. A. Maklakov, A. I. Singarjov, P. B. Struve i dr.). Da bi privukli mase, kadeti su svoju partiju nazivali »partija narodne slobode«, iako nisu išli dalje od zahtjeva za ustavnom monarhijom. U vrijeme prvoga svjetskog rata podržavali su imperijalističku politiku carske vlade. Poslije februarske buržoaske revolucije 1917. zauzeli su rukovodeće pozicije u Privremenoj vladi i zalagali se za nastavak rata.

⁵⁰ Poslije februarske revolucije eseri su zajedno s menjševicima i kadetima postali glavni oslonac Privremene vlade, a neki njihovi lideri (Kerenski, Avksentjev, Černov) bili su i njeni članovi. Stranka esera odstupila je tada od podrške seljačkim zahtjevima za likvidacijom plemićkih zemljoposjeda. A. P. Kerenski bio je i posljednji predsjednik Privremene vlade.

⁵¹ Istorija SSSR, Moskva 1967, t. VII, 102–103.

⁵² P. I. Ljaščenko, n. dj., 687–688.

⁵³ Isto, 678–679.

privredne alate i dr. Broj seljačkih pobuna naglo je porastao usprkos povećanom pritisku režima: od 205 u travnju na 1222 u lipnju, 690 u srpnju i 630 u kolovozu te godine.⁵⁴ Sve je to znatno smanjilo prehrambene mogućnosti zemlje.

Borba buržoazije protiv radnika odvijala se na tri osnovna plana: 1. protiv zahtjeva radnika za uvođenjem 8-satnog radnog dana; 2. protiv zahtjeva za povećanjem nadnica i 3. protiv miješanja radničkih organizacija u poslove upravljanja privatnim i državnim poduzećima.⁵⁵

Koliko je bilo nerazumijevanje buržoazije za težinu ekonomskog položaja radničke klase potvrđuje »Deklaracija konferencije industrijalaca Rusije Privremenoj vladi o osnovnim pitanjima ekonomskog i političkog programa«, od 27. svibnja 1917, u kojoj monopolistička buržoazija inzistira na obuzdavanju radničkih zahtjeva:

»4. Izvršimo li proračun tih zahtjeva, koje su istakle radničke konferencije — konferencija industrijalaca ističe da bi to zahtijevalo veliko povećanje cijena i ugljenu (do 50—60 kopjevki po pudu umjesto sadašnjih 20—30) i sirovom željezu i čeliku (čak za 4,5 rubalja) i da bi takvo povećanje tih cijena izazvalo povećanje cijena drugih proizvoda. Industrijalci to ne mogu ne samo po svojim financijskim mogućnostima, nego nemaju ni pravo na takav dogovor s radnicima koji prijeti velikim potresima ekonomskom životu zemlje.«⁵⁶

Kao što vidimo, buržoazija nije bila nimalo spremna da smanji svoje profite, već je sav teret krize prenosila na radničku klasu, suprotstavljajući se istodobno i zahtjevima radnika da sami organiziraju proizvodnju.

U »Rezoluciji konferencije predstavnika trgovačkih i industrijskih organizacija«, održane 1. do 2. lipnja 1917, inzistira se na tome da Privremena vlada mora osigurati očuvanje kapitalističkog poretka, a o radničkom upravljanju kaže se:

»Upletanje radnika i službenika u upravljanje poduzećima, a time i stvarno potčinjavanje odnosa institucije poduzeća radnicima i službenicima i čak stranim licima uspostavljanjem izbornih načela ili samovoljnim uklanjanjem administracije, potčinjavanje financijsko-ekonomskog života naroda stvaranjem svemogućih kontrolnih komisija, dovodi samo do anarhije u poduzećima, do bježanja neophodnih stvaralaca, te potpunog rastrojstva njihovog financijskog života i konačno do propasti samih poduzeća.«⁵⁷

U svom bijesu protiv zahtjeva radnika buržoazija posuže i za posljednjim argumentom — patriotizmom. Predsjednik Saveza trgovaca i industrijalaca P. P. Rabužinskij na Drugom sveruskom trgovačko-industrijskom kongresu, održanom u Moskvi 3—5. kolovoza 1917, kaže:

»Nisu u pravu sovjeti radničkih deputata, koji pretendiraju na prvenstvenu i rukovodeću ulogu u Rusiji, kada sama radnička klasa kojom oni rukovode, ne izvršava svoj osnovni dug prema ruskoj državi.«⁵⁸

⁵⁴ Isto, 686.

⁵⁵ Ekonomičeskoje položenje Rossii . . . , t. I, 70.

⁵⁶ Isto, 174.

⁵⁷ Isto, 184.

⁵⁸ Isto, 197.

Takvi oštri istupi buržoazije protiv radnika, masovno zatvaranje tvornica,⁵⁹ otpuštanje istaknutijih radničkih vođa, policijski progoni i drugo samo su još pogoršali situaciju i doveli do opće nacionalne krize.

6. Razdoblje dvovlašća

Rušenje carizma omogućilo je znatnije aktiviranje radničkih i socijalističkih partija, posebno Ruske socijaldemokratske radničke partije — Boljševičke partije — koja je zbog svoje antiratne politike bila zabranjena. Nakon februarske revolucije počeli su se u zemlju vraćati brojni emigranti među kojima i idejni vođa Boljševičke partije V. Iljič Lenjin.⁶⁰ Neki su boljševici pušteni s robije, a neki se vratili iz progonstva u Sibiru. Broj članova Boljševičke partije naglo je rastao: od 24.000, koliko ih je bilo u vrijeme februarske revolucije, na 350.000 uoči oktobarske revolucije, tj. povećao se za oko 15 puta.⁶¹

Boljševička je partija odmah poslije februarske revolucije zauzela poziciju nepružanja podrške Privremenoj vladi, što je najjasnije formulirao V. I. Lenjin u jednom od svojih prvih radova, napisanih nakon povratka u zemlju, u članku »O zadacima proletarijata u sadašnjoj revoluciji«:

»3. Nikakve podrške Privremenoj vladi, objašnjavanje potpune lažnosti svih njenih obećanja, naročito što se tiče odricanja od aneksija. Raskrinkavanje, a ne nedopustivi, iluzionistički 'zahtev' da ova vlada, vlada kapitalista, prestane da bude imperijalistička [...].

5. Ne parlamentarna republika — vraćanje na nju od sovjeta radničkih deputata bilo bi korak nazad — nego republika sovjeta radničkih, nadničarskih i seljačkih deputata u celoj zemlji, odozdo do gore.

Uklanjanje policije, vojske, činovništva.

Plata svim činovnicima, koji svi treba da budu izborni i u svako doba smenljivi, ne veća od prosečne plate dobrog radnika.

6. U agrarnom programu prenošenje težišta na sovjete nadničarskih deputata.

Konfiskacija celokupne spahiske zemlje.⁶²

Sva vlast, prema Lenjinu, treba pripasti sovjetima radničkih i vojničkih deputata, koji su osnivani u vrijeme februarske revolucije po uzoru na sovjete iz revolucionarne 1905. Petrogradski sovjet biran je još u vrijeme općeg štrajka, koji je prethodio februarskoj revoluciji, a sastao se prvi put 27. veljače 1917. Moskovski sovjet zasjedao je prvi put 1. ožujka, a za nekoliko dana osnovani su sovjeti u mnogim većim mjestima Rusije.

⁵⁹ Od ožujka do kolovoza 1917. zatvoreno je 568 poduzeća s više od 100.000 radnika (P. I. Ljaščenko, n. dj. 683).

⁶⁰ V. I. Lenjin vratio se u zemlju 4. travnja 1917. Na Finskom kolodvoru u Petrogradu dočekalo ga je mnoštvo radnika, vojnika i mornara i prisililo da održi govor. Svoj prvi govor u domovini, nakon gotovo šesnaestogodišnje emigracije, Lenjin je završio uzvikom: »Živjela socijalistička revolucija!«

⁶¹ Istorija KPSS, Moskva 1967, t. III, knj. 1, 11.

⁶² V. I. Lenjin, Izabrana dela, t. X, 413–414.

U Petrogradskom sovjetu i u mnogim drugim sovjetima većinu su isprva imali eseri i menjševici, što nije bilo slučajno, jer su na izborima sudjelovali mnogi vojnici, uglavnom porijeklom sa sela koji su se sporo uključivali u politički život.⁶³

Ezersko-menjševička većina pružala je podršku buržoaziji i kao rezultat pregovora Petrogradskog sovjeta s Privremenim komitetom Dume formirana je 3. ožujka Privremena vlada na čelu s knezom Ljvovom, u koju je ušao i eser Kerenski. Petrogradski sovjet zabranio je svojim članovima da uđu u vladu. Tako je započelo dvovlašće, koje je Lenjin u članku »Zadaci proletarijata u našoj revoluciji« ovako okarakterizirao: »5. Najglavnija osobenost naše revolucije, osobenost koja najupornije traži da se o njoj duboko razmisli, jeste dvovlašće do kojeg je došlo već prvih dana posle pobeđe revolucije.

To dvovlašće se ispoljava u postojanju dveju vlada: glavne, prave, stvarne vlade buržoazije, 'Privremene vlade' Ljvova i komp. koja ima u svojim rukama sve organe vlasti, i dopunske, sporedne, 'kontrolne' vlade — Petrogradskog sovjeta radničkih i vojničkih deputata, koja nema u svojim rukama organe državne vlasti, ali se oslanja neposredno na potpuno nesumnjivu većinu naroda, na naoružane radnike i vojnike.

Klasni izvor tog dvovlašća i njegovo klasno značenje sastoji se u tome što je ruska revolucija od marta 1917. godine ne samo zbrisala svaku carsku monarhiju, ne samo predala svu vlast buržoaziji nego i došla do same revolucionarnodemokratske diktature proletarijata i seljaštva. Baš takvu diktaturu (tj. vlast koja se oslanja ne na zakon, nego na neposrednu silu naoružanih masa stanovništva) i baš tih klasa predstavljaju Petrogradski sovjet i drugi, mesni, sovjeti radničkih i vojničkih deputata.

6. Dalja, veoma važna osobenost ruske revolucije jeste to što Petrogradski sovjet vojničkih i radničkih deputata, koji uživa, po svemu sudeći, poverenje većine mesnih sovjeta, dobrovoljno predaje državnu vlast buržoaziji i njenoj Privremenoj vladi, dobrovoljno joj ustupa prvenstvo, sklopivši s njom sporazum da će je podržavati, ograničava se na ulogu posmatrača, kontrolora nad sazivom Ustavotvorne skupštine (čije vreme saziva Privremena vlada nije dosad čak ni objavila).⁶⁴

Iz toga vidimo da je glavni zadatak Boljševičke partije bila borba za postizanje većine u sovjetima, posebno onim najznačajnijim. Ta borba nije bila ni kratkotrajna ni laka.

Na Prvom sveruskom kongresu sovjeta radničkih i vojničkih deputata, koji je započeo 3. lipnja 1917, boljševici su imali samo 105 predstavnika, eseri 285, a menjševici 248. Na Drugom kongresu, održanom 20—25. listopada 1917. (po starom ruskom kalendaru), struktura se znatno izmijenila. Boljševika je bilo 338, esera 88, a menjševika samo 36.⁶⁵ Na kongresu se 255 delegata s odlučujućim glasom, odnosno 69,6%, izjasnilo za vlast sovjeta, 55 za vlast demokracije, 24 za koaliciju sa buržoazijom, a 30 nije imalo jasan stav.⁶⁶

⁶³ M. N. Potehin: »Pervij sovjet proleterskoj diktaturi«, Lenjingrad 1966, 23.

⁶⁴ V. I. Lenjin, Izabrana dela, t. X, 443—444.

⁶⁵ J. N. Gorodeckij: Roždenije sovjetskago gosudarstva, Moskva 1965, 62.

⁶⁶ Isto, 61.

U najvažnijem sovjetu — Petrogradskom — boljševici su stekli većinu već u lipnju 1917. Ubrzo zatim stekli su većinu i u Moskovskom i u nekim drugim važnijim sovjetima, pretežno u industrijskim gradovima, što je bio jasan znak daljnjeg zaoštavanja klasnog sukoba.⁶⁷

Nezadovoljna stavovima Prvog kongresa sovjeta, Boljševička partija organizirala je oko sredine lipnja velike demonstracije. U demonstracijama 18. lipnja s pola milijuna sudionika sudjelovao je i Josip Broz, tadašnji ratni zarobljenik, koji je s Urala došao u Petrograd. Ubrzo poslije tih demonstracija uhapšen je i zatvoren u poznatu Petropavlovsku tvrđavu, gdje je proveo tri tjedna, a zatim bio protjeran na Ural.⁶⁸

Na ponovljene demonstracije, 4. srpnja, Privremena vlada poslala je vojsku. Došlo je do pucnjave i ubijeno je ili ranjeno oko 400 demonstranata. Demolirane su prostorije boljševičkog lista *Pravda* i izdana potjernica za Lenjinom, koji je uspio pobjeći u Finsku guberniju.

U ljeto 1917, uz daljnje zaoštavanje krize, zbila su se i dva značajna događaja koja su bitno utjecala na daljnji razvoj. U Petrogradu je, u polu-ilegalnim uvjetima, od 26. srpnja do 5. kolovoza, održan VI kongres Boljševičke partije, na kojemu je dominantna tema bila pripreme za revoluciju. Na kongresu je izabran novi Centralni komitet na čelu s V. I. Lenjinom.⁶⁹

Desetak dana kasnije, u Moskvi je održano Državno savjetovanje o objedinjavanju državne vlasti na kojem je prevagnula politika čvrste ruke, što je bio početak otvorenog prelaza na kontrarevoluciju. Nakon toga je general Kornjilov uputio posebnu armiju na Petrograd s ciljem da preuzme vlast. Ali je Boljševička partija pozvala radnike, vojnike i mornare da organiziraju obranu Petrograda; željezničari su sabotirali prevoz vojnika, rušili mostove i dr. Kornjilovljeva se armija raspala i propao njegov pokušaj vojnog puča, što je bio jasan znak da se razdoblju dvovlašća približava kraj.

7. Osnovne poluge socijalističke revolucije

Vidjeli smo da je borba za većinu u sovjetima radničkih i vojničkih deputata bila najvažniji zadatak Boljševičke partije. Stvaranjem boljševičke većine, glavnina od 123 sovjeta postala je jedna od osnovnih poluga buduće socijalističke revolucije.⁷⁰ O tome se vrlo mnogo pisalo u tadašnjoj partijskoj štampi i kasnije u historiografiji oktobarske revolucije.

Znatno manje se pisalo o drugom ne manje važnom zadatku — o borbi za postizanje većine u mnogo brojnijim tvorničkim komitetima (skraćeno, ruski — fabzavkomima), iako je uvođenje radničke kontrole bila glavna parola Boljševičke partije sve do oktobra, kako tvrdi jedan od istaknutijih aktivista tog razdoblja. »Partijska štampa malo je pisala o toj paroli, a još manje pokušavala ulaziti u njen konkretan sadržaj.«⁷¹

⁶⁷ M. N. Potehin, n. dj., 24.

⁶⁸ V. Dedijer: Josip Broz Tito — Prilozi za biografiju, »Kultura«, 1955, 68.

⁶⁹ Istorija KPSS, t. III, knj. 1, 171.

⁷⁰ J. N. Gorodeckij, n. dj., 47.

⁷¹ A. Lozovskij (S. A. Drizdo): Rabočij kontrol, Peterburg 1918, 19

»Tvorničke komiteta često nazivaju djecom revolucije. To je pravilno, iako su oni u zametku postojali mnogo ranije kao rezultat borbe između rada i kapitala [...]. Tvornice su bile prve barikade revolucionarne energije i klasne svijesti ruskog proletarijata. U vrijeme revolucije oni su bili vrlo aktivni, a zatim odlaze u pozadinu« — konstatira jedan od prvih i najznačajnijih historičara radničke kontrole Ana Pankratova.⁷²

Tradicije upravljačkih prava ruske radničke klase bile su vrlo male. Istom 1903. carska je vlada donijela zakonsku uredbu o tzv. starostama (radničkim predstavnicima) u proizvodnim poduzećima, prava kojih su bila vrlo ograničena.⁷³ U revolucionarnoj 1905. radnici su u mnogim poduzećima izborili znatno veća prava, ali su ona nakon sloma revolucije 1907. uglavnom anulirana. Za vrijeme prvoga svjetskog rata u državnim i u važnijim privatnim poduzećima postepeno su davana sve veća prava radničkim predstavnicima, prvenstveno s ciljem da bi se povećala proizvodnja za vojne svrhe. Potaknuti time radnici su nakon rušenja carizma u mnogim tvornicama, posebno onim gdje su vlasnici bojkotirali proizvodnju, počeli uvoditi radničku kontrolu i osnivati svoje tvorničke komitete. Učinjeno je to u skladu s parolom, koja se pripisuje istaknutom ruskom književniku Maksimu Gorkom: »Za radnika bez rada nema ni života.«

Tvornički komiteti i ostali oblici radničke kontrole djelovali su bez nekih određenih pravilnika i odredbi, a osnovni su im zadaci bili organizacija proizvodnje i prodaje, odnosno čak razmjene proizvoda, nabava sirovina i energije, zatim borba za uvođenje 8-satnog radnog vremena, povećanje nadnica, poboljšanje radnih uvjeta i slično.

Snazi tvorničkih komiteta pridonijela je i relativna koncentracija industrijskog proletarijata. Iako industrijski nedovoljno razvijena, carska je Rusija imala u prosjeku 202 radnika na jedno poduzeće. U razvijenijim rajonima taj je broj bio znatno veći. Npr. u Petrogradu 302, u Moskvi 434, u Vladimiru 492, a u Ivanovo-Voznesensku čak 913.⁷⁴ U biti koncentracija je bila još veća jer je u samo 9,2% industrijskih poduzeća Rusije bilo zaposleno 72,3% industrijskih radnika, a u Petrogradu na 13,5% poduzeća dolazilo je čak 90% radnika.⁷⁵

Boljševici su mnogo brže stekli većinu u tvorničkim komitetima nego u sovjetima. Pod utjecajem boljševičkih ideja, daljnjeg zaoštavanja općenacionalne krize i nerješavanja nijednog bitnog problema od Privremene vlade, tvornički komiteti su ubrzo proširili svoju aktivnost i postali druga osnovna poluga socijalističke revolucije.

»Naročitu inicijativu i sposobnost tvornički komiteti su pokazali u naoružavanju radnika. Otkopavali su oružje zakopano još u vrijeme februarske

⁷² A. Pankratova: *Fabzavkomi Rossii v borbje za socijalističeskuju fabriku*, Moskva 1923, 175–176.

⁷³ Izvode iz zakona donosi A. Pankratova u prilogu svoje knjige, n. dj., 343–345.

⁷⁴ *Fabrično-zavodskaja promišljenost v periode 1913–1918*, »Trudi C.S.U.«, t. XXVI, Moskva 1926, 16.

⁷⁵ A. G. Jegerova: *Profsojuzi i fabzavkomi v borbje za pobjedu Oktjabrja (mart-oktobar 1917)*, Moskva 1960, 9.

revolucije, pribavljali od vojnika što se moglo, kupovali ili sami proizvođili, ali ne više za front, nego za sebe« — piše A. G. Jegorova.⁷⁶

Na toj novoj liniji tvornički komiteti su ubrzo došli u sukob sa sindikatima, u kojima su veliki utjecaj imali menjševici. Velik dio rukovodilaca sindikata, koji su obuhvatali oko 1,5 milijun članova, nije prihvaćao takvu revolucionarnu orijentaciju, što je Boljševičkoj partiji nametnulo još jedan zadatak — borbu za transformaciju sindikata. Iako uglavnom odvojeni od svojih sindikata, tvornički komiteti nastavili su s revolucionarnom politikom, s naoružavanjem radnika, stvaranjem radničke milicije i dr.⁷⁷ Održali su nekoliko konferencija u Petrogradu, Moskvi i drugim velikim mjestima na kojima su uglavnom dominirale revolucionarne boljševičke ideje. Koliko je bilo uvjerenje u snagu tvorničkih komiteta najbolje potvrđuje izjava predsjednika Centralnog sovjeta tvorničkih komiteta Petrogradske gubernije M. N. Životova:

»Uništiti ih nije moguće jer iza njih stoji 400.000 radnika [...]. Radnička klasa neće bez borbe predati svoja prava da se miješa u privredni život zemlje.«⁷⁸

Postigavši većinu u sovjeticima i tvorničkim komitetima, tim osnovnim polugama revolucije, te zahvaljujući daljnjoj krizi kapitalističkog sistema, Boljševička partija započela je u jesen 1917. s pripremama za preuzimanje političke vlasti. U zemlji je u to vrijeme nastala krajnje revolucionarna situacija, koju je V. I. Lenjin naknadno ovako okarakterizirao:

»Osnovni zakon revolucije, koji su potvrdile sve revolucije i napose sve tri ruske revolucije u 20. stoljeću, sastoji se u ovome: za revoluciju nije dovoljno da eksploatirane i ugnjetene mase budu svjesne nemogućnosti da žive na stari način i da zatraže promjenu; za revoluciju je potrebno da eksploatatori ne mogu živjeti i upravljati na stari način. Tek onda, kad 'donji slojevi' neće staro i kad 'gornji slojevi' ne mogu na stari način, tek onda revolucija može pobijediti. Drukčije se ta istina izražava riječima: revolucija nije moguća bez općenacionalne krize (koja pogađa i eksploatirane i eksploatore). Prema tome, za revoluciju treba, prvo, postići da većina radnika (ili u svakom slučaju većina svjesnih, misaonih politički aktivnih radnika) potpuno shvati potrebu prevrata i da je spremna ići u smrt radi njega; drugo, da vladajuće klase proživljavaju krizu vladavine, koja uvlači u politiku čak najzaostaliye mase (obilježje svake prave revolucije; brzo udesetorostručavanje ili čak stotruko povećanje broja za političku borbu sposobnih predstavnika radne i ugnjetene, dotad apolitične mase) slabi vladu i omogućava revolucionarima da je brzo obore.«⁷⁹

Pucnji s krstarice »Aurora« i juriš na Zimski dvorac u noći 24. na 25. listopada (po starom ruskom kalendaru) naznačili su početak realizacije dramatičnog Lenjinovog »Pisma članovima Centralnog komiteta«:

⁷⁶ N. dj., 117.

⁷⁷ Oktjabrska revolucija i fabrično-zavodskie komiteti, Moskva 1927, t. II, str. 25.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ V. I. Lenjin: Dječja bolest 'ljevičarstva' u komunizmu, »Kultura«, 1949, 70–71.

»Drugovi!

Pišem ove redove 24-og uveče, situacija je neverovatno kritična. Jasno je kao dan da je sad oklevanje u ustanku stvarno isto što i smrt.

Ja vas, drugovi, svom snagom uveravam da sad sve visi o koncu, da su na dnevnom redu pitanja koja ne rešavaju konferencije, ni kongresi (pa čak ni kongresi sovjeta), nego isključivo, narodi, masa, borba naoružanih masa.

Buržoaski napad kornilovaca, odstranjenje Verhovskog, pokazuje da se ne sme čekati. Treba, po svaku cenu, večeras, noćas uhapsiti vladu, razoružavši (pobedivši ako se budu protivili) junkere itd.

Čekati se ne sme!! Može se izgubiti sve!!

Čekati na kolebljivo glasanje od 25. oktobra bilo bi propast ili formalnost, narod ima pravo i dužan je da takva pitanja rešava silom, a ne glasanjima; narod ima pravo i dužan je da u kritičnim momentima revolucije ukazuje na pravac svojim predstavnicima, pa čak i svojim najboljim predstavnicima, a ne da ih čeka.

To je dokazala istorija svih revolucija, i zločin revolucionara bio bi beskrajan kad bi oni propustili momenat znajući da od njih zavisi spas revolucije, predlaganje mira, spas Petrograda, spas od gladi, predaja zemlje seljacima.

Vlada se koleba. Treba je dotući po svaku cenu!

Oklevanje u akciji isto je što i smrt.«⁸⁰

SUMMARY

This treatise, which is only part of the body of the literature published on the occasion of the 60th anniversary of the October Revolution, deals with a rapid economic development of Russia after the abolishment of serfdom in 1861. The basic characteristic of the development of capitalism in Russia – the relatively large concentration of industry and mining, which facilitated the development of the revolutionary workers' movement – will be particularly stressed.

The crisis, due to the participation in the WWI only enhanced the preconditions of destructions of tsarism, which had been created in the decades of the development of capitalism. Failure to comprehend the difficulty of the situation on the side of the bourgeois temporary government, which took over the power after the fall of the tsarism, in the spring of 1917, awakened the crisis and soon led to dual government. Beside the bourgeoisie, in many of the cities power was taken over by councils of revolutionary workers and military deputies. The majority in these councils was gradually taken over by the Sociodemocratic workers party of Russia – The Bolshevik Party – headed by V. I. Lenin. In addition to these councils, the plant committees founded by workers in many of the factories also contributed to the victory of the October Revolution. The objectives of plant committees initially were: organization of production and sales i. e. exchange of goods, acquisition of raw materials and energy, struggle for an 8 hour work day, improvement of working conditions etc. Later, when the crisis became more profound, the plant committees began to arm the workers, created a workers' police force and became the real government.

Having taken over the most important councils and numerous factory committees, the Bolshevik Party became competent to take over the power and carry out the first successful revolution in history – the October Revolution.

⁸⁰ V. I. Lenin, Izabrana dela, t. XI, 429–430.